

אמיר זלצברג

מנהל מחוז דרום, המשרד להגנת הסביבה

גל זגרון

מנהלת מדע ומחקר, לשכת המדענית הראשית, המשרד להגנת הסביבה

ציטוט מומלץ

זלצברג א וזגרון ג. 2024. "דרום ירוק" – חוזרים לחיים בסביבה בריאה. אקולוגיה וסביבה 15(1).

מטיילים בסביבות יער שוקדה | צילום: עמית מנדלסון

"דרום ירוק" – חוזרים לחיים בסביבה בריאה

גיליון אביב 2024 / כרך 15(1) / שיקום ופיתוח בר-קיימא של הנגב

בקצרה

המערכי

לצד בני האדם, גם הסביבה בנגב המערבי זקוקה לשיקום. כיצד ניתן לשקם את הסביבה ולאפשר לתושבים לחזור לחיים בסביבה מיטיבה? זו השאלה המעסיקה כיום את מחוז דרום במשרד להגנת הסביבה. לצורך כך גיבש המשרד, בתיאום עם השלטון המקומי והאזורי ועם מנהלת תקומה, את תוכנית "דרום ירוק"^[1]. זוהי תוכנית לשיקום ולפיתוח סביבתי נרחב של חבל תקומה, תוך שמירה על צביונו, לטובת פריחה קהילתית וכלכלית. מטרות התוכנית הן הגנה על השטחים הפתוחים, היערכות לשינוי האקלים, ניצול ההזדמנויות במעבר לכלכלה מעגלית דלת-פחמן והקמת תשתיות סביבתיות מתקדמות.

ישנם ארבעה מרכיבים בתוכנית השיקום "דרום ירוק", הכפופים לעיקרון המנחה של התאמת מאפייני התוכנית לצרכים הייחודיים של כל רשות, מקומית או אזורית (טבלה 1). התוכנית היא תוכנית חומש בעלות של 307 מיליון ש"ח. כ-100 מיליון ש"ח מתוכם מגיעים מהמשרד להגנת הסביבה, ו-207 מיליון ש"ח ממנהלת תקומה, כחלק מהתוכנית האסטרטגית הלאומית לשיקום ולפיתוח חבל תקומה לשנים 2024–2028 (בהתאם להחלטת הממשלה מ-17.4.2024). התקציבים האלה מתווספים ל-120 מיליון ש"ח שהמשרד להגנת הסביבה אישר בעבר לשיקום העוטף, ונמצאים כבר בביצוע.

טבלה 1. מדדים ויעדים לפרויקטים סביבתיים מרכזיים במסגרת התוכנית הסביבתית של המשרד להגנת הסביבה לשיקום ולפיתוח של חבל תקומה

נושא	גורם נחמך	מדד ביצוע	ערך בסיס (נכון ל-6.10.2023)	ערך יעד	הערות
החלפת גגות אזבסט	המועצות האזוריות שדות נגב, שער הנגב, חוף אשקלון ואשכול	שטח גגות אזבסט שהוסרו והוחלפו בפרויקט	315,000 מ"ר גגות	380,000 מ"ר גגות	העלות המוערכת להסרת 1 מ"ר גג אזבסט היא 200 ש"ח
שיקום חברתי-סביבתי בשפ"פ	שדרות	מספר בתי אב הגרים בשיכונים שבוצע בהם הפרויקט	1,242	5,850	נכון לאוקטובר 2023 בוצעו פרויקטי שפ"פ ב-138 מבני שיכונים בשדרות
הגדלת המחזור ביישובים	חמש רשויות העוטף ואשכול רשויות נגב מערבי	אחוז המחזור ברשויות מתוך כלל הפסולת	6.8%	30%	ערכי הבסיס מבוססים על נתוני למ"ס לשנת 2022, וכן על נתונים שמסרו הרשויות לאגף פסולת של המשרד להגנת הסביבה. מדד משוקלל לחבל תקומה לפי מספר תושבים ביישובי החבל בכל אחת מהרשויות
פסולת חקלאית	אשכול נגב מערבי ואיגוד ערים נפת אשקלון	כמות פסולת עבר שפנתה והוסדרה	0	עד 1.5 מיליון טונות	לפי הערכה איכותית, טרם קבלת תוצאות סקר
		כמות הפסולת הממונה על-ידי המערך האזורי	*0	שנה ראשונה: 5,000 טונות; שנה שלישית: 40,000 טונות	* עדיין לא קיימים מערך מוסדר או יעדי קצה. בחלק מהיישובים קיים איסוף על בסיס קבלי
		קיבולת הטיפול בפסולת גזם חקלאית, כולל פסולת גזם מחממות	0	125,000 טונות בשנה	כיום מיוצרים בעוטף כ-125,000 טונות פסולת שאינן מטופלות. הגזם לרוב נשרף ולעיתים קרובות נשרף.
טבע ושטחים פתוחים	חמש רשויות העוטף	ביצוע סקר טבע רשותי	0	5	
		שיקום נזקי המלחמה לשטחים הפתוחים	0	100%	
		הקמת אתרי טבע עירוניים וכפריים	0	10	

טבלה 1

מדדים ויעדים לפרויקטים סביבתיים מרכזיים במסגרת התוכנית הסביבתית של המשרד להגנת הסביבה לשיקום ולפיתוח של חבל תקומה

מרכיבי תוכנית "דרום ירוק"

סביבה נקייה ממפגעים

פסולת וגגות אזבסט הם המפגעים העיקריים שהתוכנית מתמקדת בהם. לפני אוקטובר 2023 כבר הוסרו כ-315,000 מ"ר גגות אזבסט בשטחי עוטף עזה. סביר להניח שפרויקט זה מנע מפגעי אזבסט רבים במלחמת חרבות ברזל. התוכנית כוללת המשך פרויקט החלפת גגות האזבסט, ותמיכה ב-75% מעלות ההתקנה של פאנלים סולאריים על הגגות.

בעוטף עזה ישנם מפגעי פסולת בניין והריסות, חלק מהם עקב המלחמה וחלק מפגעי עבר. במפגעים האלה מעורבים לעיתים שברי אזבסט מתפורר, הדורשים טיפול וסילוק קפדני. כמו כן, האזורים החקלאיים בעוטף מכילים ערמות ענקיות של פסולת חקלאית מעורבת בפלסטיק, שנערמו במשך עשרות שנות חקלאות. בחודש ינואר החלה פעילות של גריסה, ניפוי ומיון של המפגעים האלה במטרה להעביר כמה שיותר חומר למחזור ואת היתרה לפנות להטמנה. כמו כן, המשרד מקדם סקר חומרים מסוכנים וקרקעות מזוהמות כדי לאפשר ניקוי ופינוי לפני ביצוע הפיתוח המתוכנן במנהלת תקומה. בין היתר, השאיפה היא ששטח העוטף ייראה אחרת, נקי יותר, כאשר התושבים יחזרו לביתם.

ערמות של פסולת חקלאית | צילום: עוז שכטר, לפ"מ

מזעור הטמנת הפסולת

מתוכננת השקעת מאמצים לשיפור מחזור הפסולת הביתית והפסולת החקלאית. למשל, מתוכנן שיפור של מקטע הפסולת הפנים-יישובי באמצעות הפרדה לזרמי פסולת שונים, קומפוסטרים שכונתיים וטיפול נפרד בפסולת הגזם ובפסולת הגושית. בהשקעה כזו ניתן להגיע תוך חמש שנים למחזור של כ-30% מהפסולת. פתיחתו של מתקן הטיפול האנאירובי לפסולת אורגנית ביתית סמוך לקיבוץ צאלים צפויה להוביל לכך שיותר ממחצית מהפסולת של חבל התקומה תטופל.

להערכת משרד החקלאות, חקלאי המועצה האזורית אשכול לבדם מייצרים יותר מ-50 אלף טונות גזם מגידולי ירקות בשנה. זוהי פסולת שניתן להפוך לקומפוסט לגידולי מאכל, אולם כיום הגזם אינו נקי. הקושי לטפל בפסולת החקלאית נובע בעיקר מהתערבבות חוטי ההדליה בפסולת הגזם, לצד חשש מחיידקים מחוללי מחלות משאריות הפרי. במסגרת התוכנית תקצב המשרד פעולות המסייעות לחקלאים לשמור את הגזם נקי, לקצץ אותו ולטפל בו, בין היתר באמצעות טיפול תרמי והפקת אנרגיה באשכול רשויות נגב מערבי ובאיגוד ערים נפת אשקלון.

תכנון סביבתי ובינוי סביבתי

מרכיב זה מותאם בעיקר ליישובים העירוניים. בעיר שדרות גרים כמחצית מתושבי עוטף עזה, והצרכים הסביבתיים בה שונים לחלוטין מהצרכים של המועצות האזוריות. תוכנית "דרום ירוק" כוללת מספר פעולות שמטרתן לשפר את איכות החיים ולחבר את התושבים לסביבה העירונית. כ-60 מיליון ש"ח יועדו לשיקום, לפיתוח ולהצללה של השטחים הציבוריים שב-650 שיכונים במרקם הוותיק בעיר, תוך הוספת מרכיב של גגות סולאריים למימון התחזוקה. הפרויקט כולו מבוסס על פעילות קהילתית בהובלת התושבים.

חלק נוסף מרכיב התכנון והבינוי נותן מענה גם כהיערכות לשינוי האקלים, וכולל הצללה באמצעות שתילת עצים בוגרים ברחובות מרכזיים, שתסייע להחזרת האטרקטיביות לרחוב העירוני ולמיתון איי החום העירוניים. נוסף על כך, מתוכנן פיתוח אתר טבע עירוני בשדרות ואתרי טבע יישוביים במועצות האזוריות, שיהוו מקור משיכה למבקרים בתקופת הפריחה בחורף ולתושבים במשך כל השנה.

חורשה בשדרות | באדיבות יחידת טבע עירוני, החברה להגנת הטבע

שיקום השטחים הפתוחים ושמירתם

שטחים רבים נפגעו בלחימה בעיקר עקב פעילות כוחות הצבא – צירים שנפרצו לטובת תנועת טנקים ונושאי גייסות, אזורים טבעיים ששוטחו כדי שיתאימו כשטחי כינוס לכוחות, מצבורי פסולת שהושלכה בטבע ועוד. נוסף על שיקום הנזקים, התוכנית עוסקת גם במיפוי המפגעים האקולוגיים ובקידום פרויקטים לחיבור הקהילה לטבע, וזאת מתוך מחשבה שהטבע יספק עוגן לחוסן ולתחושת שייכות למקום.

לסיכום, מחקרים רבים מעידים על הקשר בין חשיפות סביבתיות שונות – זיהום אוויר, טמפרטורה, מגורים בקרבת פארקים ובסביבה ירוקה – לבין בריאות התושבים ורווחתם [2,3]. באמצעות תוכנית "דרום ירוק" המשרד להגנת הסביבה מכון לכך שהתושבים יחזרו לבתיהם לחיים בסביבה בריאה.

מקורות

1. המשרד להגנת הסביבה. 2023. [דרום ירוק – התוכנית הסביבתית של המשרד להגנת הסביבה לשיקום ולפיתוח חבל תקומה יוצאת לדרך](#). הודעת דוברות. 25.12.2023.
2. Jabbar M, Yusoff MM, and Shafie A. 2022. [Assessing the role of urban green spaces for human well-being: A systematic review](#). *GeoJournal* **87**: 4405–4423.
3. Collins PY, Sinha M, Concepcion T, et al. 2024. [Making cities mental health friendly for adolescents and young adults](#). *Nature* **627**: 137–148.